

Historical Evolution of the Constitution/ संविधानाची ऐतिहासिक उत्क्रांती

ब्रिटीश प्रशासनाला दोन टप्प्यांत विभागले जाऊ शकते, म्हणजे

1. कंपनी प्रशासन (1773-1857)
2. क्राउन प्रशासन (1858-1947)

खाली काही महत्वाचे अधिनियम, नियम आणि घडामोडी आहेत ज्यामुळे अखेरीस सध्याच्या भारतीय राजवटीचा विकास झाला असे म्हणता येईल.

कंपनी प्रशासन (1773-1857)

1773 चा नियमन कायदा (रेग्युलेटिंग ॲक्ट)

- 'गव्हर्नर' हे पद आता 'गव्हर्नर-जनरल' असे करण्यात आले आणि बंगाल चा पहिला गव्हर्नर-जनरल म्हणून वॉरेन हेस्टिंग्स ला नेमण्यात आले. त्याला मदत म्हणून चार सदस्यांच्या कार्यकारी परिषदेची स्थापना करण्यात आली.
- कलकत्ता येथे सर्वोच्च न्यायालयाची स्थापना करण्यात आली. त्यात एक मुख्य न्यायाधीश आणि इतर तीन न्यायाधीशांनी असतील. पहिले सरन्यायाधीश एलिजा इम्पे हे होते.

पिट्स इंडिया ॲक्ट - 1784

- भारतातील राजकीय घडामोडींचे व्यवस्थापन करण्यासाठी 'बॉर्ड ऑफ कंट्रोल' ही दुसरी संस्था तयार केली. संचालकांनी व्यावसायिक व्यवहारांचे व्यवस्थापन केले.
- अशाप्रकारे, कंपन्यांच्या मालमतेला पहिल्यांदा 'भारतातील ब्रिटिश मालमत्ता' असे संबोधले गेले आणि वाणिज्य शाखेचे अध्यक्ष संचालक न्यायालय आणि राजकीय मंडळाचे अध्यक्ष नियंत्रण मंडळ होते.
- तत्कालीन ब्रिटिश पंतप्रधान विल्यम पिट यांनी हा कायदा आणला होता.
- या कायद्यात दुहेरी शासन व्यवस्था तयार केली गेली होती.

सनदी अधिनियम - 1813

- ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीच्या व्यापारी हक्कांची मक्तेदारी संपुष्टात आणली. फक्त चहा आणि चीन सोबत व्यापार करण्याची मक्तेदारी चालू राहिल आणि इतर कंपन्यांना भारताबरोबरच्या व्यापार कार्यात सहभागी होण्याची परवानगी दिली.
- शिक्षण साठी एक लाख रुपये खर्च करणार

सनदी कायदा - 1833

- बंगालच्या गव्हर्नर जनरलच्या जागी 'गव्हर्नर जनरल ऑफ इंडिया' हे पद निर्माण केले. मद्रास आणि बॉम्बेची प्रेसिडेन्सी त्यांच्या संबंधित वैधानिक अधिकारांसह काढून घेण्यात आली आणि त्यांना कलकत्त्याच्या प्रेसिडेन्सीच्या अधीनस्थ करण्यात आले. विल्यम बेंटिक हे भारताचे पहिले गव्हर्नर जनरल होते.
- या कायद्याने कंपनीचे व्यावसायिक उपक्रम पूर्णपणे संपले. कंपनी अस्तित्वात राहिल पण ती पूर्णपणे प्रशासकीय आणि राजकीय संघटना बनली.

सनद कायदा - 1853

- स्वतंत्र गव्हर्नर जनरलची विधान परिषद स्थापन केली.

- भारतीय नागरिकांसाठी नागरी सेवांमध्ये स्पर्धेची ओळख आणि खुली व्यवस्था. या कारणासाठी मॅकॉले समितीची स्थापना (1854) करण्यात आली. सत्येंद्रनाथ टागोर 1863 मध्ये त्या सेवेला पात्र ठरणारे पहिले भारतीय बनले.
- टीप - भारतातील नागरी सेवांचे जनक - लॉर्ड चार्ल्स कॉर्नवालिस कारण त्यांनी भारतातील नागरी सेवांचे आधुनिकीकरण करण्याच्या प्रयत्नांमुळे.

क्राउन प्रशासन

- 1858 चा भारत सरकार कायदा
- भारताच्या चांगल्या सरकारसाठी कायदा म्हणूनही ओळखले जाते.
- ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनी रद्द केली आणि मोगल प्रशासनालाही रद्द केले.
- गव्हर्नर जनरलचे पद रद्द केले आणि एक नवीन पद व्हायसराय तयार केले. लॉर्ड कॅनिंग भारताचे पहिले व्हाईसरॉय झाले.
- एक नवीन कार्यालय देखील तयार केले-भारताचे राज्य सचिव आणि त्याला मदत करण्यासाठी 15 सदस्यीय परिषद. ते ब्रिटिश संसदेचे सदस्य होते.

भारतीय कौन्सिल कायदा 1861

- व्हाईसरॉयच्या कार्यकारी परिषदेचा विस्तार केला. त्याच्यासाठी काही भारतीयांना अशासकीय सदस्य म्हणून नामांकित करण्याची तरतूद केली. लॉर्ड कॅनिंगने बनारसचा राजा, पटियालाचे महाराजा आणि सर दिनकर राव यांना नामांकित केले.
- बंगाल (1862), उत्तर पश्चिम सीमा प्रांत (1866) आणि पंजाब (1897) साठी नवीन विधान परिषदांची स्थापना करण्यात आली.

भारतीय कौन्सिल कायदा 1892

- बजेटवर चर्चा करण्याचे अधिकार तत्कालीन भारतातील विधान परिषदेला देण्यात आले होते.
- (कौन्सिलचा विस्तार केला आणि काही सदस्यांना केंद्रीय तसेच प्रांतीय विधान परिषद दोन्हीसाठी नामांकित केले जाऊ शकते.

भारतीय कौन्सिल कायदा 1909

- याला मॉर्ले-मिंटो सुधारणा असेही म्हणतात.
- केंद्रीय विधान परिषदेत सदस्यांची संख्या 16 वरून 60 करण्यात आली.
- सत्येंद्र प्रसाद सिन्हा व्हाईसरॉयच्या कार्यकारी परिषदेत कायदा सदस्य म्हणून नामांकित झालेले पहिले भारतीय बनले.
- जातीय मतदारांची ओळख झाली. मुस्लिमांना त्यांचे प्रतिनिधी निवडण्यासाठी स्वतंत्र प्रतिनिधित्व देण्यात आले. म्हणूनच, मिंटोला 'सांप्रदायिक मतदारांचे जनक' असेही संबोधले जाते.

भारत सरकार कायदा 1919

- याला मॉटेग्यू-चेम्सफोर्ड सुधारणा असेही म्हटले जाते आणि ते 1921 मध्ये अंमलात आले.
- केंद्रीय आणि प्रांतीय विषय किंवा याद्या सादर केल्या गेल्या जेथे ते त्यांच्या संबंधित याद्यांमध्ये कायदे बनवू शकतील. प्रांतीय विषय पुढे हस्तांतरित आणि आरक्षित मध्ये विभागले गेले. अशाप्रकारे, या कायद्याने राजशाहीची ओळख करून दिली.
- द्विदलीवाद आणि थेट निवडणुका सादर केल्या.

भारत सरकार अधिनियम 1935

- युनिट्स म्हणून प्रांत आणि रियासत असलेल्या अखिल भारतीय महासंघाच्या स्थापनेसाठी प्रदान केले. रियासत त्यात सामील झाली नाही म्हणून फेडरेशन कधीही अस्तित्वात आले नाही.
- प्रांतांमध्ये राजशाही रद्द केली आणि त्याच्या जागी 'प्रांतीय स्वायत्तता' सुरू केली. पण मध्यभागी, त्याने हुकूमशाही सुरू केली. तथापि, ते कधीही अस्तित्वात आले नाही.
- प्रांतांमध्ये द्वासदस्यवादाची ओळख करून दिली तसेच निराश वर्गांना स्वतंत्र मतदारांचा विस्तार केला.
- केंद्रात RBI आणि फेडरल कोर्ट स्थापन केले.

भारतीय स्वातंत्र्य कायदा 1947

- विभाजन योजना किंवा माउंटबॅटन योजना (3 जून 1947) देशाचे विभाजन आणि राष्ट्राला स्वातंत्र्य देण्यासाठी अटलीच्या घोषणेची (20 फेब्रुवारी 1947) अंमलबजावणी करणे होते.
- भारत आणि पाकिस्तानचे दोन स्वतंत्र अधिराज्य निर्माण केले, ब्रिटीश राजवटीचा अंत केला आणि दोन स्वतंत्र राष्ट्रांच्या घटक संमेलनांना त्यांच्या संबंधित संविधान तयार करण्यासाठी अधिकृत केले.
- भारतीय स्वातंत्र्य विधेयकाला 18 जुलै 1947 रोजी ब्रिटीश राजशाही ची मान्यता मिळाली.

Gradeup